

ДОВГОСТРОКОВЕ КРЕДИТУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

**ВОРОНКОВА А.В., ПРОВІДНИЙ ЕКОНОМІСТ ПАТ «МЕГАБАНК»,
ЗДОБУВАЧ*, ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П.ВАСИЛЕНКА**

В статті розглянуто проблеми подальшого розвитку довгострокового банківського кредитування сільськогосподарських підприємств в Україні; визначені особливості довгострокового кредитування аграрних підприємств та нові підходи у плануванні ними потреби у довгострокових банківських кредитах з урахуванням вимог сьогодення.

In the article the problems of further development of the long-term bank crediting of agricultural enterprises are considered in Ukraine; certain features of the long-term crediting of agrarian enterprises and new approaches in planning by them requirements in long-term bank credits taking into account the requirements of present time.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В сучасних умовах аграрний сектор економіки України для оновлення своєї матеріально-технічної бази, впровадження інноваційних технологій, будівництва нових об'єктів дедалі більше потребує довгострокових фінансових ресурсів. Кредитні кошти залишаються поки що безальтернативним джерелом фінансування, але незадовільний фінансовий стан багатьох аграрних підприємств, недостатнє забезпечення кредиту, якого вимагають банки, відсутність позитивної кредитної історії утруднюють, а в окремих випадках унеможливають отримання банківських кредитів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних і практичних питань банківського кредитування підприємств приділяло значну увагу багато вітчизняних і зарубіжних вчених. Серед зарубіжних вчених слід відзначити Р. Джоллі, В. Лексіса, П. Роуза, А. Тобіаса, Гейвуда У. Фляйсіга та ін.

Проблеми довгострокового банківського кредитування сільськогосподарських підприємств у ринковій економіці знайшли відображення в працях таких вітчизняних вчених: В.М. Алексійчука, М.Я. Дем'яненка, Ш.І. Ібатулліна, С.І. Кручка, П.А. Лайка, Д.В. Полозенка, П.Т. Саблука та інших.

* Науковий керівник —: Онегіна В.М., д.е.н., професор

Незважаючи на численні наукові розробки, окремі теоретичні, методичні та практичні аспекти саме довгострокового банківського кредитування залишаються недостатньо дослідженими. Актуальність визначених питань, вирішення яких певною мірою забезпечить розвиток довгострокового банківського кредитування сільськогосподарських підприємств, обумовило вибір теми дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є: визначити та вирішити проблеми подальшого розвитку довгострокового банківського кредитування сільськогосподарських підприємств в Україні; визначити особливості довгострокового кредитування сільського господарства та підходів щодо планування потреби аграрних підприємств у довгострокових банківських кредитах з урахуванням вимог сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зважаючи на специфіку сільськогосподарського виробництва (сезонність, циклічність виробничо-господарських процесів, тривалий період кругообігу капіталу тощо), навіть у високорентабельних підприємств іноді виникає сезонна потреба в додаткових коштах. Та найбільше сільськогосподарські підприємства потребують довгострокових кредитів. Однак через високу ризикованість цього бізнесу, низьку кредитоспроможність підприємств, низьку якість і ліквідність застави, яку підприємства можуть запропонувати комерційним банкам, а також відсутність механізмів іпотечного кредитування в галузі, отримати ці кредити буває досить проблематично. Статистика свідчить, що у розвинутих країнах 70% обігових коштів на розвиток аграрного сектору формується за рахунок банківського кредитування, в Україні ж ця частка становить лише 20%. Сільськогосподарські підприємства, головним чином, використовували кредити на придбання пального та мастил (77%), закупівлю засобів захисту рослин (48%), придбання посівного матеріалу (36%) та інші цілі, пов'язані з поточною сільськогосподарською діяльністю. Водночас лише 13% господарств спрямували отримані кредити на технологічне оновлення виробництва та 6 % - на його розширення. Господарства більшість кредитів беруть терміном використання від 6 до 9 місяців - 52%, на термін більше 9 місяців - 42 %, а строком до 3 місяців - лише 1 %, від 3 до 6 місяців - 5 % кредитів [3].

Після входження України до СОТ на певний час збільшиться фінансування впровадження міжнародних санітарних стандартів,

розвитку інноваційних технологій, а сільськогосподарське виробництво стане ще більш витратним. У зв'язку з цим потреба аграрних підприємств у банківських кредитах відчутно зростає. При цьому, через посилення конкуренції, передбачається зростання кредитних ризиків, що може спричинити посилення вимог до позичальників і збільшення кредитної ставки, яка на сьогодні є високою.

З поглибленням фінансової кризи кредитування аграрних підприємств майже призупинено. За 2009-2010 рр. підприємства галузі прокредитовані в розмірі 5,5 млрд. грн. або 30 % від загальної потреби в кредитних ресурсах [1, с.96].

Аналізуючи розвиток аграрних підприємств Дергачівського району Харківської області, бачимо, що у них продовжується, але повільними темпами, робота по зміцненню матеріально-технічної бази. Як свідчать статистичні дані, підприємствами і організаціями агропромислового комплексу району за 10 місяців 2011 року було придбано сільськогосподарської техніки на суму 30,7млн. грн. Підприємства району майже не залучають кредитних ресурсів і здійснюють свою діяльність переважно на власних коштах та отриманих авансах, а також за рахунок кредиторської заборгованості, у тому числі простроченої, яка в умовах відсутності можливостей залучити кредит стає, на жаль, чи не єдиним способом внутрішнього фінансування. Головними перешкодами в отриманні кредиту керівники господарств вважають відсутність застави та високі відсоткові ставки.

Більшість підприємців і банкірів основною перешкодою активізації кредитування сільського господарства сьогодні вважають проблему кредитної застави. Останнім часом це питання почало вирішуватись шляхом застави особистого майна власників господарства, і хоча його вартість найчастіше не покриває сам кредит, проте це є ефективним стимулом для повернення кредиту. Застава особистого майна керівників підприємства широко використовується в інших, розвинутих, країнах, однак в Україні поки що або самі підприємці не хочуть ризикувати власним майном, або банки відмовляються зі зрозумілих причин брати в заставу будинки, якщо в них прописані діти [1, с. 93].

Керівництво Дергачівського району до основних проблем оновлення та модернізації матеріально-технічної бази відносять:

— обмежені обсяги фінансування державних та обласних програм підтримки розвитку сільського господарства;

— несвочасне і обмежене бюджетне фінансування Аграрного фонду, що не дозволяє останньому оперативно виконувати покладені на нього функції по регулюванню цінової ситуації на внутрішньому ринку сільськогосподарської продукції;

— відсутність ефективної системи охорони та раціонального використання земель сільськогосподарського призначення;

— велика зношеність основних фондів у сільському господарстві.

Загальновідомо, що тільки за допомогою інноваційних рішень у веденні сільського господарства, а також залучення максимальних обсягів інвестицій можливий гармонійний і ефективний розвиток аграрного сектору.

Кредит – це складна категорія, яка має різноманітні форми прояву. За певних умов він набуває специфічності, проте його сутність залишається сталою. Виявлення цієї специфічності формує різновиди кредиту.

При визначенні та вирішенні проблем подальшого розвитку довгострокового банківського кредитування сільськогосподарських підприємств в Україні слід по новому підійти й до категорії “кредитування”, яка на відміну від категорії “кредит” передбачає певний процес і відповідає на запитання “як?”, тобто як слід організувати цей процес, на яких принципах і засадах? Принципи кредитування слід одночасно розглядати не лише з теоретичної але й практичної точки зору, не лише з позиції банку, а й з позиції позичальника. З врахуванням цього нині визначено такі особливості принципів довгострокового банківського кредитування сільськогосподарських підприємств: принцип повернення обумовлює особливі підходи щодо визначення підприємствами обсягів та об’єктів довгострокового кредиту, а з боку банків розробку особливих підходів щодо оцінки їх кредитоспроможності; термін кредиту визначається тільки залежно від окупності об’єкта кредитування; принцип цільового характеру кредиту чітко дотримується; принцип забезпеченості є обов’язковим і в якості застави переважно використовуються земельні ділянки сільськогосподарського призначення; принцип платності обумовлює впровадження таких механізмів, які б забезпечили найнижчий рівень відсоткової ставки, внаслідок об’єктивно низької прибутковості сільськогосподарських підприємств; принцип

диференційованості передбачає застосування особливого підходу до кожного позичальника з врахуванням галузевої специфіки.

Розглядаючи сутність кредиту як економічні відносини між кредитором і позичальником, процес кредитування слід розглядати не як односторонній, який активується тільки з боку кредитора, а як процес кредитування у взаємодії цих двох сторін. Відповідно, кредитування слід трактувати як процес, який характеризується одночасними проявами: з боку кредитора – підготовкою до надання, наданням, супроводженням і отриманням при поверненні кредиту та з боку позичальника – одержанням, користуванням і поверненням кредиту.

Таким чином, розвиток довгострокового банківського кредитування сільськогосподарських підприємств буде залежати від правильної організації визначених процедур як з боку банку, так і з боку підприємства.

Банками постійно удосконалюється методика визначення оцінки кредитоспроможності позичальника. По перше, нині під “кредитоспроможністю” розуміють не тільки спроможність, а й бажання позичальника у визначеній кредитною угодою термін і в повному обсязі розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями. По-друге, керівництво кожного банку обґрунтовує систему критеріїв оцінки кредитоспроможності позичальника при довгостроковому кредитуванні в сучасних умовах. Зокрема, визначення кредитоспроможності має поєднувати оцінку не тільки кредитної історії, репутації та фінансового стану позичальника, а й таких критеріїв, як поданий бізнес-проект та запропонована застава.

Розвиток кредитування підприємств аграрної сфери виробництва залежить від таких факторів: рівень фінансового стану підприємства; забезпечення кредиту; рівень менеджменту в банках; менталітет та професійний рівень керівників підприємства; стадія життєвого циклу підприємства; наявність довгострокових ресурсів у банках; рівень відсоткових ставок за довгостроковими кредитами а також рівня цін; рівня обмінного курсу національної грошової одиниці; гарантії приватної власності на майно; правової єдності земельної ділянки і нерухомого майна; правова безпека заставленого майна; податкові ставки та податкові пільги; державна підтримка; наявність системи реєстрації нерухомого майна та прав на нього; стан оцінної діяльності; ефективність роботи страхових компаній; рівень

розвитку ринків рухомого і нерухомого майна; рівень розвитку інфраструктури кредитного ринку.

Забезпечити належний розвиток довгострокового банківського кредитування сільськогосподарських підприємств неможливо без визначення та врахування їх особливостей, а саме: по-перше, сільськогосподарські підприємства мають підвищену потребу в довгострокових кредитах; по-друге, для них притаманний специфічний об'єкт застави - земельні ділянки сільськогосподарського призначення. Перша особливість обумовлена такими факторами - високою капіталоозброєністю праці, низькою прибутковістю сільськогосподарських підприємств і вимагає створення особливих умов їх довгострокового кредитування, про що свідчить досвід високорозвинених країн. В ринкових економіках склалися спеціальні інститути та форми кредитування. Їх основні ознаки – це зниження рівня кредитних ставок порівняно з ринковими, особливі гарантії повернення кредиту та високий рівень державної підтримки.

Використання в якості забезпечення кредитів земельних ділянок сільськогосподарського призначення обумовлює створення особливих умов правового та інституційного характеру. В правовому відношенні повинні бути вирішені такі моменти: гарантована приватна власність на землю; законодавчо визначено методичні підходи до оцінки земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які б відповідали міжнародним стандартам та враховували національні особливості; створена ефективна державна система реєстрація прав на земельні ділянки та їх обмежень; законодавчо визначено порядок примусової реалізації земельних ділянок сільськогосподарського призначення. В інституційному відношенні повинно бути: забезпечено функціонування ринку землі; організована державна кадастрово-реєстраційна система нерухомого майна; забезпечено функціонування широкої мережі нотаріальних, оцінних та страхових служб.

Встановлено, що перешкодами подальшого динамічного зростання обсягів довгострокового кредитування сільського господарства є: низький фінансовий стан сільськогосподарських підприємств; недостатнє правове регулювання відносин, пов'язаних із забезпеченням кредитів; відсутність належної застави в сільськогосподарських підприємствах; високі відсоткові ставки, які обумовлені, високою вартістю залучених довгострокових ресурсів;

дефіцит довгострокових ресурсів у банках; недостатній менеджмент у банках тощо.

Щодо розрахунку потреби в довгострокових кредитах, то її необхідно визначати тільки на підставі оптимізованої структури виробництва, а саме свочасного визначення та обґрунтування: раціональної структури сільськогосподарських уїдь; видів продукції та послуг з метою їх відбору на перспективу; оптимального поєднання рослинництва, тваринництва та переробки продукції; оптимальні обсяги та структуру виробництва. Зазначене дозволяє обґрунтовано визначити об'єкти та обсяги довгострокових кредитів. Встановлено наступний порядок планування цієї потреби: на підставі оптимізованої структури виробництва та наявної матеріально-технічної бази розробляються інвестиційні проекти, визначаються можливі джерела їх фінансування, обумовлюється схема фінансування інвестиційного проекту; наступним кроком є оптимізація структури джерел за певними критеріями і, нарешті, визначається оптимальний обсяг довгострокових банківських кредитів.

Обов'язковість розрахунку потреби обумовлена тим, що довгострокові кредити, фінансуючи переважно реальні інвестиції, визначають розвиток підприємства на багато років наперед, тому помилки у визначенні об'єктів та обсягів довгострокового кредитування можуть призвести навіть до банкрутства підприємства.

З метою удосконалення процесу довгострокового кредитування сільськогосподарських підприємств банкам необхідно:

1. Ретельно оцінювати грошові потоки від інвестиційних проектів, що кредитуються. Це обумовлено тим, що грошові потоки на сьогодні є основним джерелом погашення довгострокових кредитів у сільськогосподарських підприємствах.

2. Звертати увагу на придатність об'єктів застави з точки зору можливості їх самостійного використання, перспектив їх розвитку тощо. Це обумовлено тим, що в аграрному секторі України склалася ситуація, коли об'єкт довгострокового кредитування одночасно виступає об'єктом застави.

3. Здійснювати контроль в процесі супроводу довгострокового кредиту за такими основними напрямками: цільове використання кредиту; фінансовий стан позичальника; стан збереження застави; свочасність повернення основного боргу і відсотків; стан реалізації інвестиційного проекту та його функціонування.

Необхідно врахувати такі особливості сільськогосподарських підприємств під час визначення розвитку їх довгострокового банківського кредитування: об'єктивна наявність підвищеної потреби у довгострокових кредитах порівняно з іншими галузями економіки; використання ними в якості застави земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Перераховані особливості зумовляють створення специфічних умов кредитування.

Висновки. В процесі дослідження, бачимо, що досягнутий обсяг кредитування не відповідає потребам галузі. До причини стримування динамічного росту довгострокових кредитних вкладень відносяться: низький фінансовий стан аграрних підприємств; недостатнє правове регулювання відносин, пов'язаних із забезпеченням кредитів; відсутність належної застави в сільськогосподарських підприємствах; високі відсоткові ставки, які обумовлені, як показали дослідження, високою вартістю залучених довгострокових ресурсів; дефіцит довгострокових ресурсів у банках; недостатній менеджмент у банках тощо.

Доведено, що основним чинником, який впливає на величину відсоткової ставки за користування кредитом для сільськогосподарських товаровиробників, є кредитний ризик банків. Виявлено, що збільшення обсягу продукції сільського господарства безпосередньо залежить від вкладених в аграрні підприємства кредитних ресурсів.

Довгострокове кредитування сільськогосподарських товаровиробників повинно розглядатися не як окремі ініціативи банків чи регіонів, а як цілісна система за безпосередньої участі держави, якій сьогодні відводиться важлива роль у забезпеченні інтересів суб'єктів цих відносин [3]. І саме іпотечне кредитування надасть новий потужний поштовх розвитку аграрного сектору економіки, залучивши для цього значні грошові ресурси.

Література

1. Колотуха С.М. Кредитування сільськогосподарських підприємств як ефективне джерело інвестиційної діяльності / С.М. Колотуха, І.П. Борейко // Економіка АПК. - 2009. - № 1. - С. 89-96.

2. Сучасний стан та пріоритетні напрямки розвитку інвестиційної діяльності у сільському господарстві. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.rusnauka.com>.

3. Довідник банків України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.